

նայ, գէթ անհրաժեշտութեան մը առջեւ պիտի զգայ ինքզինք, սակայն, հրաժարելու կրօնքի նկատմամբ իր սխալ գաղափարական տեսութենէն: Այս յոյսը կը ներշնչէ մեզի, հակառակ իր տարիներով այնքան վայրագորէն ի գործ դրած քաղաքականութենէն յետոյ կարենալ դառնալը գէպի իր ներկայի թոյլատու գիրքը:

Բովանդակ աշխարհի յոյսն ու ակնկալութիւնը կապուած են արդարութեան յաղթանակին և անկէ ըզխելիք նոր կարգին, ուր աւելի քան երբեք ազատ պէտք է ձգուին ոգեկան արժէքները, իրենց սեպհական լոյսին մէջ աճելու, եթէ կ'ուզենք խնայել մարդոց զժքախտ որդիներուն՝ նոր պատերազմի մը բովանդակ ողբերգութիւնն ու արհաւիրքը:

Պաշտօնագրեր, տարիներէ ի վեր, աշխատեցաւ իւրաքանչեւ զաղափարաբանութեամբ և մեթոտով իրականացնելու այդ նոր կարգը: Ծանօթ են մեզմէ իւրաքանչիւրին՝ այդ նոր կարգին խոցելի կողմերը, որոնք հեռզհեռէ յայտնի եղան ու կ'ըլլան, եթէ ոչ այնքան արդիւնաբերութեան եւ տնտեսութեան կազմակերպութեան թերիւներով, որքան կրօնական և ընդհանրապէս մշակութային գաղափարաբանութեան թերիւներով. ու թերեւ պիտի գայ ժամանակը երբ այդ երկուքը բաժնուին իրարմէ, ու ինչ որ կը կոչուի համայնավար կամ ընկերավարական կարգ, ըլլայ իրաւ ալ և միայն ընկերութիւններու տնտեսական կազմակերպութեան ձև մը, որ ալիսպէս ազատ պիտի ձգէր՝ ընկերային կեանքի բարձրագոյն մակարդակի վրայ, մշակութային ու կրօնական բարձրագոյն իտէալներով զարգացում մը:

(Շարունակելի)

Ս. Թ. ՈՒՆ, Վ. Ս. Գ. Ա. ՊԵՏ

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ^(*)

Այստեղ գնում ենք մի ցուցակ, որից երևում է թէ պահաւերէնի հնչիւնները հայերէն փոխառութեանց մէջ առհասարակ ինչպէս են տառադարձուած.

ա = ա	մ = մ
բ = բ	ն = ն
չ = ճ	օ = ո, ոյ
զ = զ	պ = պ, փ
ղ = ղ	բ = բ, ո
զ = ղ	ս = ս
ե = է, ե	շ = շ
ֆ = փ, ֆշ = շ, ֆտ = խտ,	տ = տ, թ
զ = գ	ու = ու
զ = գ	վ = վ, լ, ու
հ = ղ	խ = խ, խշ = շխ
ի = ի	յ = յ
ջ = ջ	ղ = ղ
կ = կ, ք	ժ = ժ
լ = լ, լ	

Ինչպէս տեսնում է, պահաւերական հնչիւնները մի քանիսը հայերէնի մէջ մի քանի ձևով են փոխադրուած: Տարբեր փոխադրութեանց մի մասը պէտք է վերադրել հայերէնի ձայնական օրէնքներին. այսպէս եւ դառնում է բառի մէջ ե, վերջավանդում ե, վ դառնում է բառասկզբում վ, ձայնաւորից յետոյ լ, և բաղաձայնից յետոյ ու. լ դառնում է բաղաձայնից առաջ ղ, ուրիշ տեղեր լ կամ ղ՝ առանց որոշ կանոնի: Միւս տարբերութիւնները անշուշտ պէտք է վերագրել հիւսիսային պահաւերական բարբառի մասնայատուկ հնչիւններին, այսպէս ր և ո զանազանութիւնը, ինչպէս և ո, ոյ ձևը: Գալով կ, պ, ռ կամ ֆ, փ, ք ձևերին՝ պէտք է ընդունել որ առաջինները ներկայացնում են իրանեան ներքի աւելի հին արտասանութիւնը, իսկ երկրորդները աւելի նոր արտասանութիւնը: Այս բանը ցոյց է տալիս յատկապէս պաշտ-

(*) Շարունակութիւն՝ միաժամանակ հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործին թ. Գլուխէն:

պան բառը՝ որ Արշակունեաց ժամանակ փոխ առնուելով՝ ստացել է պ, մինչդեռ նոյն բառի Սասանեան ձևը փութեիպան՝ ունի փ։ Նոյն բանը կարելի է ասել նաև ն ձայնի համար, որ յետին փոխառութեանց մէջ չ ձևն ունի։ Պարսկերէնի ձայնարանութեան ընթացքն է եղել զօրացնել նախաձայն բաղաձայնները և ընդհակառակը տկարացնել միջաձայնները։ Սրա ամենալաւ օրինակն է հպրս. պարսեիպան, հյ. պարսեպան, յետոյ փութեիպան, որ հիմա հնչուում է պրս. փութեիբան։

Հայերէն և պահլաւերէն բառերի համեմատութեան ժամանակ պէտք է ի նկատի առննալ նաև բուն հայկական ձայնական օրէնքները, որոնց ենթարկուած են նաև պարսկական հին փոխառութիւնները. այսպէս ի, ու ձայնաւորները ընկնում են նախաշեշտ վանկերում, ե, ոյ դառնում են ի, ու, եա դառնում է ե, բառասկզբում բ, ո. բաղաձայնները ստանում են ե կամ ա յեւարանը։ Այսպէս՝ օր. պհլ. նեգակ դառնում է նեգակ, որից էլ նիգակ. մոնակ = մոյնակ = մունակ, սպեակ = սպեակ = սպիւակ, պասմոնան = պասմոյնան = պասմունան, վինաս = վինաս = վնաս, կուննիս = կննիթ, բասան = առասան, բանգ = երանգ ևն։

Ինչպէս վերևում ասացինք այս բոլոր համեմատութիւնները պահլաւերէն ձևերի համար են և արժէք չունին պարսկական ձևերի համար։ Որեւէ պարսկերէն բառ եթէ ուզում ենք համեմատել հայերէնի հետ, նախ պէտք է առնենք նրա պահլաւերէն ձևը, և այն միայն համեմատենք հայերէնի հետ. առանց զրան՝ բոլոր համեմատութիւնները կը լինին սուտ ու սխալ։ Այսպէս՝ բաղ կը լինի հյ. վաս, որովհետեւ պհլ. ձևն է վաս. պրս. Համադան քաղաքի անունը կը լինի Ահմասան, որովհետեւ պհլ. ձևն է Ահմասան. պրս. ջաւեդան կը լինի յաւիսեան, որովհետեւ պհլ. ձևն է յաւեսան. պրս. գուրբազ կը լինի վարազ, որովհետեւ պհլ. ձևն եղել է անշուշտ վարազ, ինչպէս ցոյց է տալիս զնդ. վարազա. պրս. դանլիզ կը լինի դանլին, որովհետեւ պհլ. ձևն է դանլին. պրս. արզան կը լինի արժան, որովհետեւ պհլ. ձևն է արժան, պրս. բազար կը լինի հյ. վանառ, որովհետեւ պհլ. ձևն է վանառ ևն ևն։ Յատկապէս յիշելու արժանի է պրս. բառերի ա վերջաւորութիւնը, որի համա-

պատասխանն է միշտ ակ. ինչ. նամա = նամակ, նիգա = նիգակ, բուրա = բուռակ, ֆարրեսա = ֆրեսակ, դուրա = դուրակ, դիպա = դիպակ, ժիվա = ժիպակ, սիկուրա = սկաւառակ ևն։ Այս բոլորի մէջ էլ պահլաւերէնը երեան է հանում միշտ ակ՝ համաձայն հայերէնի. ինչ. նամակ, նիգակ ևն։

Այն բոլոր բառերը՝ որ հայերէնը փոխ է առել իրանեաններից սկսած հնագոյն ժամանակներից մինչև ԺԱ. դար, թուով 751 հատ են, և ըստ տեսակի դասաւորուում են հետևեալ ձևով։

1. Բնութեան եւ նրա զօրութեանց մասին

Ախտաք, ապախտար (հիւսիս), արուսեակ, խաւար, մահիկ, նեմրոզ։

2. Կրօնական բառեր

ա) Կրօն, նախապաշարմունք եւ ոգիներ. — բազ (Աստուած), բազին, բախտ, բաշխ, զերեզման, դե, զժոխք, զժպարիշտ, զրուժ (ոգի է), զոհ, կախարդ, կախարդասար, համբարու, հեշմակ, հմայել, մարգարէ, մհհեան, յազել, յաշտ, յուշկապարիկ, նզով, պաշտել, պարիկ, սանդարամետ, օրհնել։

բ) Պարսից կրօն. — Ատրուշան, բարսմունք, բողպայիտ, գումէզ, դեն, դենիմազդեզն, դենպետ, համակդեն, մազդեզն, մոզ, մոզպետ, մովպետան մովպետ, պարտքաշ, ռատ, քեշ, քրտիկար։

3. Մարդ, մարդու եւ անասնի մարմնի մասեր

Անդամ, բազուկ, բաշ, գանձակ, գէս, գանդան, դաստ, դաստակ, դէմք, դմակ, երանգ, կուլակ, կուշտ, ճակատ, ճանկ, պիսակ, սմբակ, վարս, փուզ (թեփ), քաշ (մէջք)։

Ներքին էակ. — Կամք, կամայ, ակամայ, կամակար, հանձար, ուշ։

4. Հիւանդութիւն եւ նմաններ. բժեկական բառեր

Ախտ, բիժ, բժիշկ, բոյժ, բորոտ, զարման, ժահր, կոյր, նզար, նիհար, նշտիր, փաթերակ

5. Կենդանիներ

Աշդահակ (վիշապածուկ), բադ, բազէ, բզաք, բեշք մշկոյ, գաւաղ, գոմէշ, խարբուզ, կաշաղակ, կապիկ, կինձ, կուզ, ճուռակ, մատեան, մարախ, մարդ (թըռչուն), մուշկ, յաւանակ, յովազ, նափակ, նհանգ, նոխազ, չահէն, շարպաղանք, պապկոյ, պատրուճակ, սամոյր, սարեակ, ոլորամարդ, վազր, վարազ, վիշապ, տըղբուկ, փալանիկ, փիղ, քաւթառ, քուռակ:

6. Ընտանիք եւ ընկերութիւն

Ամբոխ, անաշահիկ, ասպաճարակահան, ասպնջական, աւսարդ, գրոհ, գայեակ, երխտասարդ, թուանիկ, խարբանդակ, խափշիկ, խուժիկ, համշիրակ, համահ, համաշեակ, հարազատ, մուրալ, նժղեն, պապ, պառաւ, օսմիկ, տոհմ, օտար:

7. Երկրագործական

ա) Տունկեր. — Ագոխ, անանուխ, անդուտան, արմաւ, օշինդր, բրինձ, գազ, գաւարս, դարապղպեղ, դարիճենիկ, դժնիկ, դարգուգոյն, դուիրակ, թաղթ, խարպիզակ, կակժիրակ, կաղամբ, կանեփ, կանկար, կապար, կարոս, կնճիթ, համասպրամ, հօրոտ, ճանրակ, մանուշակ, մաշ, մուրտ, մօրուտ, յասմիկ, նարդէս, նարկիլակ, նոճի, չահասպրամ, չահդանակ, չաղգամ, չամդիտակ, չաւաշարին, շուշան, չաման, պիտակ, պղպեղ, սարոյ, սմնակ, սնդրուեղ, սոխ, սոնիճ, սպանգ, վարդ, վարունգ, փաղանգամուշկ, քրքում, օշնան:

բ) Տունկի մասեր. — բուն, խոշակ:

գ) Գործիքներ. — մաճ:

դ) Երկրագործութիւն. — մարդ, պատուաստ:

8. Խաւնարածութիւն եւ գիղաստիւնութիւն

ա) Շպետ, փեթակ, խար, ճարակ, ձագ, մատակ, գաւաղան:

բ) Զիռ սարք. — Ապրդում, ասպաղէն, ասպաստանիկ, դանդանաւանգ, երասան, խարաղան, պաղան, վարաւանգ, տաճկինակ:

9. Գիտութիւն եւ արուեստ

ա) Արհեստի վերաբերեալ. — Դարիճակ, դերձակ, խոհակեր, կոողպետ, նաւաղ, վարձակ, տաշել, փերեղիկ, քաշտիկ, քեմոխտ, քանդակել:

բ) Ուսում. — Աշակերտ, դաստիարակ, դպիր, խրատ, հրահանգ, վարդապետ, վարժիչ:

գ) Նկարչութիւն. — Արուճանակ, նկար, պատկեր:

դ) Երաժշտութիւն. — Աւազ, բամբ, բանդ, գանձ, գուսան, դափ, գանդակ, թմբուկ, նուազ, վին, տաւիղ:

ե) Խաղեր. — Ճատրակ, ճոկան:

10. Գոյներ

Աշխէտ, ատրագոյն, գոյն, երանգ, երաշխ, զարդակ, կապոյտ, կարմիր, ճարտուկ, ճերմակ, սեւաւ, սպիտակ:

11. Վաճառականութիւն եւ դրամական գործեր

Արրոն, արժել, գանձ, գանձակ, գրաւ, երաշխ, թանկ, խոստակ, կապէն, համարել, պարմայել, պարաք, պարտաշիւր, վաճառել, վաճառական, վաճառղահ, վարձ, վաշխ, վզեան, վճարել, փխստ, տոյժ, տուգանք:

12. Շինութիւն եւ շէնքի մասեր

Ախոռ, ամբար, ապարանք, ասպաստան, աւաղան, փաղանգ, բանդ, բաստարան, բարաւոր, բնակել, գմբէթ, դահլիճ, դաստակերտ, դարապաս, դարաստան, դիւան, գնդան, թոնիր, խան, կերակ, կրկակ, ճեմիշ, մաշկապարճէն, պատշգամ, պատուար, պարտէզ, սաղաշէն, սրահ, սրկապան, տաճար:

13. Հագուստ եւ զարդ

Անդրաւարտիք, ապարանջան, ապրիչում, աստառ, բազպան, բահուանդ, բամբակ, գորշապահանգ, գրպան, դաստառակ, դիպակ, դրօշակ (քլանցք), դանկապան, դառնաւուխտ, զառքաշ, ըստօրակ, թագ, խոյր, կամար, կերպաս, կշտապանակ, կօշիկ, զամդայել, ճամբար, մոյկ, մուշ

ճակ, մուշտակ, չապիկ, չատրուան (վա-
րադոյր), շար, շուշակ, պատառ, պատ-
մուճան, պարեգոտ, պարեհնակ, պարտակ,
պսակ, սամոյր, սանդալ, սնդուս, վար-
չամակ, վարտիք, վերմակ, տապառտ,
փանդամ, փարուսդ:

14. Ուսելիք եւ բնագիւղի

Ապուխտ, գրտակ, խոհ, խորակ, խոր-
տիկ, կամակ, կասիկ, կարագ, կտապ, հրու-
չակ, ճաշ, ճարպ, նկան, նշխար, շաքար,
պանիր, պաշար, քաշկէն, օշարակ:

15. Առնկիմ սնխտըքիւն

Ապաւանդակ, առասան, բազմակ,
բաժակ, բարձ, բզուկ, բոր, գահ, գահա-
ւոր, գահաւորակ, գարան, գոյլ, գամբիւղ,
թափոյկ, լական, խան, կուժ, հաւան,
ճախարակ, ճաշակ, ճրագ, մշտիկ, մոմ,
նուագ (բաժակ), շատրուան, շիշ, պայու-
սակ, պատրոյգ, սապատ, սկաւառակ,
սպաս, սրուակ, տախտ, տախտակ, տա-
կառ, տաշտ, տաշտակ, տապակ, քանդակ,
քաշիկ, քուրձ, քսակ:

16. Թիւ, չափ, կշիռ եւ գրամ

Ասպարէզ, արդու, բիւր, գրիւ, դա-
հեկան, դանդ, դորակ, գրամ, կապիճ, հա-
զար, հրասախ, մար, փարսախ, փշիտ, փող:

17. Մեապնեք, հանգալիմ նիւքեք, խէժ ու նմաններ

Անդուժատ, անուշադր, ազուռ, ապա-
կի, արճիճ, արոյր, բորակ, բուխճենիկ,
գազէրբուակ, գազպէն, գոհար, գոյիրուակ,
գոլիճ, գահանակ, գոճ, գառիկ, գմբուխտ,
ժանդառ, ժիպակ, լայքա, լատան, լեղակ,
խուշկ, կարկեհան, կնդրուկ, հոշիրուակ,
հրբուակ, ձիւթ, յակինթ, նայիրուակ,
նաւթ, շաւար, պղինձ, պողովատ, սմալ-
տակ, սնդոյր, ստաշին, քափուր:

18. Համբի վեաքեքեալ

Դեսպակ, ժանուար, քաշտի, ոտհ,
ռահվիրայ, կարաւան:

ՊՐԱՅ. Հ. ՍՃԱՌԱՆ

(Շարունակելի)

ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԴՐԱԿԱՆ

ՔԱՆԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՅՈՐԴԱՆԱՆՈՒ ԶՈՒՐԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Արևի և երկնային ուրիշ լուսաւորեն-
քու պաշտամունքին հետ և յաճախ ասոնցմէ
անկախ, պաշտուած են նաեւ մեծ ու փոքր
ջուրերը, ծով, գետ կամ գետերու ակեր:
Նեղոս՝ նուիրական ու պաշտելի գետն էր
հին եգիպտացիներուն. Գանգէս ու Ինդոս
մինչև այսօր սուրբ ջուրեր նկատուած են
Հնդկներէն, ու եփրատ ու Տիգրիս՝ Քաղ-
զէացւոց ու Ասորիստանի պատմութեան
մէջ մեծ դեր ունեցած են: Նոյնն է պա-
րագան նաեւ Յորդանան գետի համար՝ եթէ
ոչ իր ամբողջութեանը, գէթ իր ակերուն
համար, վասն զի Յորդանան հին աշխարհի
բազմաթիւ գետերուն պէս, հնութեան մէջ
ազգերու միջև հաղորդակցութեան միջոց
էր ծառայեր. ընդհակառակը նաւարկելի
գետ մը չըլլալուն համար արգելք եղած է
հաղորդակցութեան, ըլլալով դժուար ան-
ցանելի գետ մը ու Պաղեստինի ալլապան
ազգերու և ցեղերու համար քաղաքակըր-
թութեան և յառաջդիմութեան ազգակ մը
չըլլալով, փոխանակութեան և առևտուրի
ի նպատակով մէկ ծառայութիւն ունեցած
է, չունենալով ո՛չ մէկ նաւահանգիստ կամ
նաւակայք իր ակերուն վրայ: Այսպէս
ըլլալով հանդերձ, հնութեան բոլոր շրջան-
ներուն Յորդանանի ակերը շատ ընդհան-
րացած պաշտամունքի մը առարկան եղած
են: Պատմական խորագոյն շրջանի մը, նման
պաշտամունք մը շատ սովորական էր Փի-
լիպեան կեսարիոյ կամ Caesarae Paneasի
մէջ, այժմու Պանեասը ուր Բան չաստ-
ուածը, երկտասարդ ու անմօրուս կերպա-
րանքով, իր տաճարն ու իր քուրմերը
ունէր: Յորդանան գետի ակերուն երրորդն
էր Պանեսի ակը, Հասպէշայի և Լիզդանի
ակերէն յետոյ, գանուելով գետին արեւել-
եան կողմը, և էր ամենէն հոյակապն ու
նշանաւորը, հանդարտ կիրճի մը մէջ, Հեր-
մոնի հարաւային վերջին փէշերուն ստո-
րուր, ամբողջովին դաւարագարդ բոյնի մը
մէջ, որուն գովութեան տակ առատօրէն